

SLOVENSKA LITERARNA KRITIKA V PERIODIČNEM TISKU (1990–1999)

Robert Jereb

Osnovna šola Idrija, Idrija

UDK 821.163.6.09:070(497.4)"1990/1999"

Prispevek obravnava časopisno (sprotno) literarno kritiko izvirnega slovenskega leposlovja v izbranih tiskanih medijih v obdobju 1990–1999. Prikazana so količinska razmerja med posameznimi literarnimi zvrstmi oz. vrstami. Kritiki so največ pozornosti namenili pesniškim zbirkam, število kritik romanov pa se je povečevalo. Med časniki po količini kritik izstopa *Delo* (Književni listi), med revijami je bilo največ kritik objavljenih v *Literaturi*.

literarna kritika, količinska analiza, literarne priloge, časniki, literarne revije

The contribution discusses the newspaper book reviews of original Slovene literature in selected printed media in the period from 1990 to 1999. It also presents the quantitative relations between particular literary genres or forms. Reviewers have paid most attention to collections of poems, but the number of novel reviews has increased. The quantity of reviews has led *Delo* and its literary pages to stand out from the other Slovene newspapers. As for magazines, most reviews have been published in *Literatura*.

book review, quantitative analysis, literary supplements, newspapers, literary magazines

Časopisna literarna kritika

Literarna kritika, kot jo običajno pojmuje v slovenski literarni vedi, obsega predvsem časopisno oz. primarno kritiko, ki pomeni sprotno vrednotenje literarnih del, torej sočasno kritiko, za razliko od kasnejših obravnav na ravni esejističnega in znanstvenega pisanja o literaturi (sekundarna in terciarna kritika). Časopisno kritiko je v množici metaliterarnih besedil moč prepoznati s precejšnjo gotovostjo, saj se besedila v tiskanih medijih nahajajo na predvidljivem mestu, tj. v tematskih sklopih o kulturi oz. literaturi, po navadi v posebnih rubrikah. Časopisna literarna kritika je v našem prostoru poimenovana še z izrazoma recenzija¹ ali ocena, ne glede na termin in možne razlike pa gre v vseh primerih za sprotno in prvo selekcijo ter vrednotenje literarnih del.

V besedilno vrsto časopisne literarne kritike niso uvrščena krajša besedila (nekako do 250 besed), ki sicer sodijo v horizontalno vrednotenje literature, njihova primarna funkcija pa je informativna; vsebujejo le osnovne podatke o delu, kratek povzetek

¹ Bajt (1994: 28–33) za različne variante literarne kritike uporablja izraz recenzija, Hladnik (*Praktični spisovnik*, http://lit.ijs.si/sp_osp.html#kir) pa recenzijo definira kot manj strokovno obliko literarne kritike.

zgodbe, interpretativni segmenti so krajši in posplošeni, redko vsebujejo argumentirano vrednotenje, predstavljeno delo priporočajo v branje ali branje odsvetujejo. Bajt (1994: 28) taka besedila uvršča med literarna poročila. Največkrat se pojavljajo v posebnih rubrikah, kot so Knjižni stolpec (*Slovenec*), Iz tiskarne, Novi tiski (*Delo*), Robni zapisi (*Literatura*) ipd. Med literarne kritike prav tako ne uvrščamo besedil v knjižnih katalogih (Svet knjige) in knjižnih revijah, ki jih izdajajo založbe (npr. *Odtisi*); njihovi poglavitni funkciji sta predstavitvena in reklamna, vsebujejo pa tudi priporočilo za branje. V nadaljnjem besedilu je termin literarna kritika uporabljan v pomenu primarne kritike.

Sodobna časopisna literarna kritika se v našem prostoru nahaja v kakovostnem dnevnem časopisju (npr. *Delo*), nekaterih bolj regionalno usmerjenih in lokalnih časnikih (npr. *Dolenjski list*), literarnih revijah (npr. *Literatura*), širše kulturno usmerjenih revijah (npr. *2000*) in posameznih drugih revijah (npr. *Mladina*). Sekundarno (esejistično) kritiko je pričakovati predvsem v literarnih revijah, terciarno pa predvsem v znanstvenih (*Slavistična revija*, *Jezik in slovstvo*, *Primerjalna književnost*).

Izbor gradiva

Glavni kriterij izbora gradiva je medijski prostor njegovega pojavljanja. Primarna literarna kritika se nahaja v periodiki, ki je njen prvi in osnovni prostor, knjižne izdaje (i)zbranih literarnih kritik² so sekundarne in ne prav pogoste, drugačen je tudi njihov status v instituciji kritike. Sprotno spremljanje knjižne produkcije – kar je osnovna naloga oz. funkcija primarne literarne kritike – je prisotno v raznolikih periodičnih publikacijah; obravnavano je leposlovje vseh zvrsti, otroška in mladinska literatura, poljudne in znanstvene publikacije različnih strokovnih področij, tudi zborniki in revije, celo revijalne objave (npr. v revijah *Mentor* in *Dialogi*). Primarna kritika pokriva celoten spekter izvirnih in prevodnih knjižnih leposlovnih in neleposlovnih izdaj. Precej nepregledno je število periodičnih tiskov, ki vsaj občasno objavljajo literarnoobdelovalna (vrednotenjska) besedila, poleg kritik še literarna poročila oz. prikaze ipd., saj jih je mogoče najti v dnevnem časopisju, literarnih revijah, poljudnih in specializiranih revijah, lokalnih časnikih³ in občasnikih ter v slušno-vidnih⁴ (avdio-vizualnih) in elektronskih medijih.

Najustreznejšo sliko vrednotenja literature na ravni sprotnega spremljanja novih domačih in prevodnih izdaj bi sicer dala raziskava vseh tiskanih periodičnih publikacij in drugih medijev. Izvzeti bi najbrž morali biti nekateri internetni viri,⁵ kot so forumi in blogi, ki zaradi svoje odprtosti, nepreglednosti in svobode objavljanja praviloma ne ustrezajo kriteriju strokovnosti in žanrske ustreznosti.

² Npr. *Osemdeseta leta* Marka Hudnika (1990), *Osvetljave* (2000) Vanese Matajca.

³ Npr. v povsem lokalnem časniku *Idrijske novice* in domoznanski reviji *Idrijski razgledi* – obe serijski publikaciji vsebujeta vrednotenjska besedila (večji del sicer prikaze, a tudi kritike niso izključene).

⁴ Npr. radijska oddaja *S knjižnega trga*.

⁵ Razširjenost in uporaba interneta sta bili v letih 1990–1999 sicer bistveno manjši, zelo vprašljiva je tudi dostopnost podatkov tega obdobja ter ustreznost spletnih strani in besedil.

Nadaljnji kriteriji selekcije iz celote serijskih publikacij so trajna prisotnost literarne kritike v mediju, razširjenost medija, izdajanje na nacionalni ravni, ugled;⁶ za revijalne publikacije dodatno še usmerjenost publikacije (kulturne in literarne revije). V izbrani periodiki so upoštevane določene strani, namenjene literaturi (dnevno časopisje, štirinajstdnevnik), oz. rubrike (revije, ki so predvsem mesečniki), kjer je predvidena največja stalnost in frekventnost literarne kritike.

Gradivo je časovno omejeno na obdobje od vključno 1990 do vključno 1999, torej 10 let. Viri za izbor gradiva so razdeljeni v dve skupini: v skupino časnikov (predvsem dnevnikov) in revij (načeloma mesečno izhajanje). Iz prve skupine je izbrana periodika na nacionalni ravni, kar pomeni, da se je prodajala na celotnem državnem ozemlju (vsaj v regionalnih središčih), in sicer so to časniki⁷ *Delo*, *Dnevnik*, *Večer*, *Slovenec* in *Razgledi*. Vsi ti časniki so imeli v obdobju 1990–1999 literarne priloge oz. kulturne strani z literarnimi kritikami. *Delo* je imelo Književne liste; *Dnevnik* Svet v knjigah, Podmornico, z literarnimi vsebinami razširjene torkove kulturne strani; v *Večeru* sta bili prilogi Knjižni razgledi in Čitalnica; v *Slovincu* Kulturne strani; v *Razgledih* pa predvsem strani Kritika na kratko, v manjši meri še rubrike Branje, Kritika na dolgo in Literatura.

Večer je res bolj prepoznaven in bran na severovzhodnem delu države, vendar sta njegova naklada in možnost nakupa v mestnih središčih v drugih delih države dejavnika, ki upravičujeta njegovo izbiro. *Slovenec* je izhajal omejeno število let (1991–1996), a je spadal med osrednje nacionalne dnevnike. *Razgledi* so bili sicer štirinajstdnevnik, po grafični podobi in ureditvi so bližje časniku, pogostost izhajanja pa ga postavlja v bližino revij.

V drugo skupino kulturno oz. humanistično usmerjenih revij so izbrane tiste, ki so v navedenem obdobju vse objavljale literarne kritike, četudi ne vse enako pogosto oz. kontinuirano: *Literatura* je imela rubriko Front-line oz. Kritika, *Sodobnost* rubriko Avtorji in knjige, *Kronika*, V žarišču in Sprehodi po knjižnem trgu, v reviji *2000* je bila rubrika Kritiška presoja, *Mentor* je imel rubriki Kritika in Recenzija, v reviji *Dialogi* pa sta bili rubriki Miscellanea in Kulturna diagnoza. Med poglavitnimi revijami manjka *Nova revija*, ki ni objavljala sprotnih literarnih kritik, temveč esejistiko, niso pa upoštevane še nekatere druge revije (*Apokalipsa*, *Nova Atlantida*, *Rast*, *Fontana*, *Primorska srečanja* idr.), ki so relevantne literarno-humanistične revije; glavni razlog je zamejitev gradiva.

Menimo, da je izbor časnikov in revij ustrezen, saj zajema reprezentativne periodične publikacije z literarnokritičskimi rubrikami, v katerih prevladujejo kritike leposlovja. Publikacije so prepoznavne, prispevki pa so z vidika standardov kritičkega pisanja (žanr, strokovnost) praviloma ustrezni, prav tako se v izbrani periodiki pojav-

⁶ Velja predvsem za revije; pri tem se opiramo zlasti na tradicije in strokovno relevantnost vsebine posameznih revij.

⁷ Izraz »časnik« pomeni dnevni tisk (z eno izjemo – *Razgledi*); revije so večinoma mesečniki, termin časopisna kritika zajema ustrezna besedila iz časnikov in revij.

lja precej strokovno uveljavljenih piscev metaliterarnih (obdelovalnih) besedil (renomirani kritiki, univerzitetni učitelji in sodelavci drugih znanstvenih ustanov).

Količinski pregled

V nadaljevanju prikazana zastopanost oz. količinska razmerja med kritikami literarnih del (vseh zvrsti in vrst) so ponazorilo razmerij v literarnem sistemu: domnevamo, da gre za dvojno povezanost, in sicer se kritika delom posveča glede na njihovo produkcijo ter glede na status, ki ga ima zvrst oz. vrsta v literarnem sistemu.⁸

Količinski pregled primarne literarne kritike je v osnovi narejen za vsako periodično publikacijo posebej, sledijo še skupni pregled in nekatere primerjave. Kritike so evidentirane v prej naštetih literarnih prilogah v časnikih. Vse strani, na katerih bi se lahko pojavile literarne kritike, niso bile pregledane (npr. strani o kulturi v časnikih), v revijah pa so načeloma evidentirane vse kritike. Odločitev je narekoval obseg gradiva, saj bi natančnejše evidentiranje vseh kritik v časnikih zahtevalo ločeno raziskavo. Dobljeni podatki tako predstavljajo le del celotnega števila kritik, ki pa je vendarle dovolj velik, da omogoča nekatere okvirne primerjave. Glavni razliki med obravnavanimi publikacijami sta število kritik in zvrstna oz. vrstna raznolikost. V revijah so bile evidentirane še kritike drugih umetnostnih področij in publikacij različnih strokovnih področij oz. znanosti.

Iz vseh publikacij so zbrane kritike izvirnih slovenskih izdaj poezije, romanov, kratke proze, dramatike in knjižnih del, v katerih je več različnih zvrsti oz. vrst.⁹ Gre torej za kritike, ki obravnavajo literarna dela oz. leposlovje in sodijo v jedro literarnega sistema, tj. pojavljajo se v vseh izbranih publikacijah; te kritike so pri analizi obravnavane kot skupina z oznako KLD (kritike literarnih del).

Drugo skupino tvorijo kritike potopisov, mladinske literature, biografij, avtobiografij, spominske in dokumentarne proze¹⁰ ter metaliterarnih del,¹¹ ki so tudi evidentirane po enotnem kriteriju. Podatki so za vse časnike (upoštevaje omejitve na rubrike oz. literarne priloge) in revije primerljivi, združeni pa so v skupino kritik drugih del (KDD), ki prav tako kot skupina leposlovja (KLD) pripada literarnemu sistemu, je pa njihovo število v primerjavi s številom kritik prve skupine precej manjše.

⁸ Osemdeseta so bila čas kratke proze, v devetdesetih pa je bilo največ pozornosti usmerjene na roman (Zupan Sosič 2006: 25, Virk 1998: 301).

⁹ Gre večinoma za zbrana dela in zbornike, v katerih so zvrstno in vrstno raznolika besedila. Nekaj je kritik izdaj aforizmov, katerih literarnost je sicer vprašljiva, vendar je njihovo število majhno, zato ne vplivajo na razmerja. Poleg njih so uvrščene še povesti, ki jih je tudi malo, zato posebna kategorija ni smiselna, tej kategoriji pa so dodani še nekateri ponatisi (vseh zapisov o ponatisih niti ni moč uvrstiti v literarno kritiko).

¹⁰ Nekatera dela vsebujejo prvine literarnosti, vendar so jih kritiki brali večinoma kot neliterarno ali polliterarno prozo. Razvrščanje ni vedno nedvoumno in dokončno, podobno kot je npr. problematično tudi razvrščanje mejnih proznih del med romane ali kratko prozo. Ker gre za žanre, ki so blizu literature, vsekakor pa sodijo v literarni sistem, smo jih uvrstili v pregled.

¹¹ Kategorija je široka: od kritik knjižnih izdaj zbranih časopisnih kritik do znanstvenih monografij o literaturi. Nekaj je tudi prevodov, a ker gre za majhno število, niso zbrani v ožje kategorije. Tudi v primeru razmejitve med metaliterarnimi deli in esejistiko ni mogoč povsem jasen kriterij.

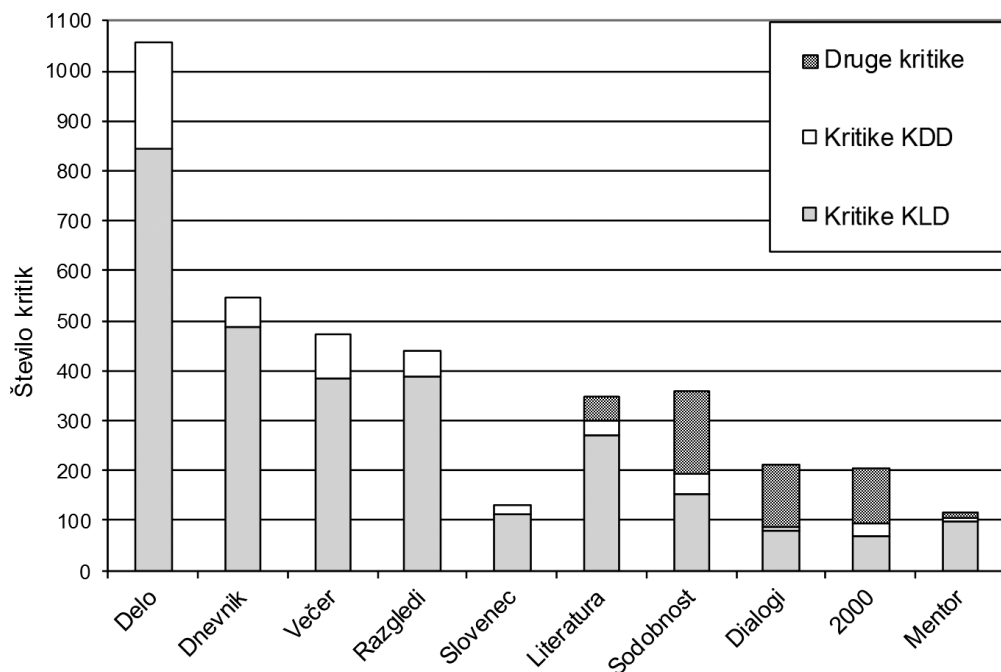
V revijah so bile evidentirane še kritike prevodov,¹² strokovnih in znanstvenih monografij drugih področij (prednjačijo družbene vede in humanistika) ter esejistike. Poleg kritik drugih umetnostnih področij (npr. likovnih razstav) so vštete v skupino drugih kritik (Slika 1). Ti podatki so primerljivi le med revijami, ne pa tudi med časniki in revijami – v časnikih tovrstne kritike niso bile evidentirane.

Glavni cilj količinskega pregleda kritik je raziskati pozornost, ki jo kritika namenja posameznim zvrstem oz. vrstam; posebej je izpostavljeno razmerje med številom kritik izvirnih leposlovnih del (KLD). Namen pregleda je ugotoviti okvirna razmerja znotraj institucije literarne kritike v izbranem obdobju, število drugih kritik je dodano za primerjavo. Uvodno spoznanje ob samem evidentiranju literarnih in drugih kritik je, da zaradi raznolikosti gradiva povsem enotnega kriterija ni mogoče določiti, zato razvrščanje v kategorije ni dokončno, ker:

- 1) razmejevanje med primarno in sekundarno kritiko (mejnih primerov sicer ni veliko) ni vedno povsem jasno, zlasti ko gre za daljša besedila (nad 2000 besed);
- 2) nekaj kritičskih besedil obravnava hkrati več del (literarnih in neliterarnih), nekateri zapisi so daljši in tehtnejši, nekateri pa so krajši in sodijo bolj med literarna poročila;
- 3) kritik esejistike in metaliterarnih del (predvsem znanstvenih monografij in strokovnih esejev) ni mogoče povsem nedvoumno razvrstiti v eno izmed kategorij, kar dokazujejo tudi strokovne razprave (Bavec 2002).¹³

¹² Vsi prevodi literarnih del so v eni kategoriji ne glede na zvrst, vrsto ali žanr. Kritike prevedene literature bi sicer sodile v prvo skupino KLD, vendar je tam upoštevano samo izvirno leposlovje. V revijah so predvsem zaradi obvladljivosti gradiva preštete tudi te kritike.

¹³ Oznake po Cobissu tudi niso povsem ustrezne, npr. *Osvetljave* Vanese Matajc so znanstvena monografija (gre za knjižno izdajo kritik), prav tako *Prevzetnost in pristranost* Matevža Kosa.

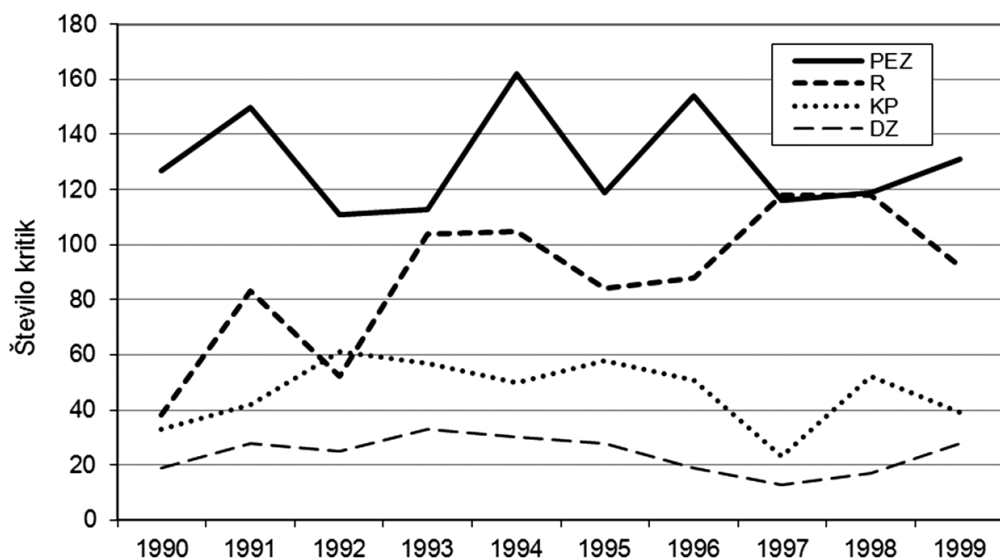
Slika 1: Kritike po publikacijah

Legenda:

KLD – kritike pesniških zbirk, romanov, kratke proze, dramatike, drugih zvrsti/vrst;

KDD – kritike metaliterarnih del, potopisov, mladinske literature, biografij, avtobiografij, spominske in dokumentarne proze

V grafikonu (Slika 1) je prikazano število kritik po posameznih časnikih in revijah. Podatki so razdeljeni v tri skupine: skupina kritik literarnih del KLD (izvirno lep-slovje), skupina kritik KDD in skupina drugih kritik. Kritike KLD in KDD so v časnikih evidentirane le v literarnih prilogah, skupina drugih kritik pa je evidentirana le v revijah. Kot je razvidno iz grafikona, je največ kritik literarnih del v *Delovih* Književnih listih, tudi število kritik KDD je tu največje. V revijah je delež drugih kritik precejšen, predvsem zaradi večje količine kritik strokovnih in znanstvenih monografij drugih področij ter del drugih umetnosti. Izstopata kritiški rubriki v *Mentorju* in *Literaturi*, kjer je tovrstnih kritik najmanj – izmed obravnavanih sta torej najbolj usmerjeni na literarni sistem.

Slika 2: Kritike po zvrsteh oz. vrstah v časnikih v obdobju 1990–1999

Legenda:

PEZ – kritike pesniških zbirk

KP – kritike kratke proze

R – kritike romanov

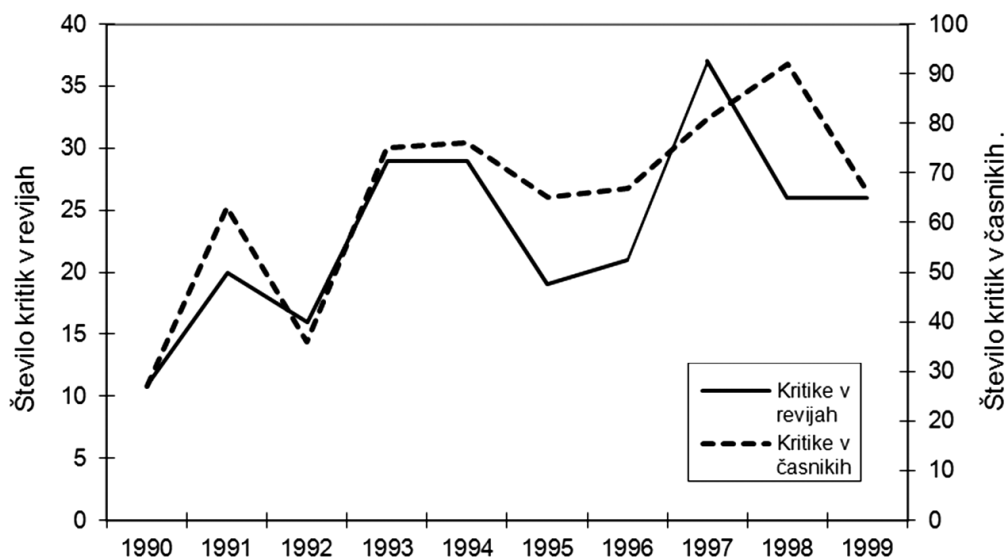
DZ – kritike drugih zvrsti/vrst

V grafikonu (Slika 2) so podatki časnikov in revij za celotno obdobje. Upoštevane so izbrane zvrsti oz. vrste (kritike KLD), ki so bile evidentirane v vseh publikacijah.

Na skupno podobo in gibanje bolj vplivajo kritike časnikov, saj jih je količinsko bistveno več kot revijalnih. Po letu 1996, ko je Slovenec prenehal izhajati, se je razen pri romanu število kritik vseh zvrsti/vrst zmanjšalo. Število kritik pesniških zbirk je na koncu obdobja približno enako kot na začetku, največ jih je bilo leta 1994, zatem je upadlo. Kritik kratke proze je bilo na koncu obdobja nekoliko več kot na začetku, podobno velja za kritike drugih zvrsti. Kritika je vedno več pozornosti namenjala romanom, manj pa poeziji in kratki prozi. Na večjo pozornost kritikov do romana je vplivalo predvsem število izdanih novih del, ki je v sredini desetletja pričelo precej naraščati – do 85, 79 in 78 del v letih 1997–1999 (Hladnik, Perenič 2012), na produkcijo samo oz. na avtorjevo vrstno oznako proznega dela pa je gotovo vplivala tudi nagrada kresnik.

Posebej za kritike romanov je primerjava med časniki in revijami prikazana na grafikonu (Slika 3), iz katerega je jasno razvidno naraščanje števila kritik v obeh vrstah publikacij. Zanimivo pa je, da sta si krivulji zelo podobni; precejšnja razlika je le v letu 1998, ko število kritik v časnikih raste, medtem ko je v revijah manjše.

Grafikoni kažejo nekatera količinska razmerja znotraj institucije kritike v poglavitnih publikacijah in izbranih straneh oz. rubrikah (zajem podatkov ni popoln, a vključuje relevantne medije). Kot je bilo omenjeno, razvrščanje kritičskih besedil ni dokončno, saj v vsakem primeru obstaja določen delež literarnih del, ki jih kritiki razumejo različno, kritikova percepcija pa je osnova razvrščanja. Na podlagi 2890

Slika 3: Kritike romanov v revijah in časnikih

literarnih kritik (KLD) in dodatnih 536 kritik drugih del (KDD) je mogoče podati okvirna razmerja, saj se pokaže, da je poezija deležna večinoma več pozornosti od romanov; kritik romanov in kritik kratke proze skupaj pa je nekoliko več kot kritik poezije. Če primerjamo posamezne publikacije, količinsko (Slika 1) precej izstopa *Delo*, *Dnevnik* na drugem mestu ima približno pol manj kritičskih besedil, od revij pa je kritik največ v *Sodobnosti* in *Literaturi*; slednja med revijami prednjači pri literarnih kritikah (KLD). Ker število kritik v publikaciji (poleg npr. avtoritete kritikov ter interpretativnih in vrednotenjskih stališč kritikov, ki jih povzema znanstveno pisanje) sodoloča pomembnost medija v instituciji literarne kritike, moremo obe publikaciji, *Delo* (Književni listi) med časniki in *Literaturo* med revijami, šteti za vodilni znotraj institucije literarne kritike v obdobju 1990–1999.

Literatura

BAJT, Drago, 1994: Razpršenost kritičske misli. *Nova revija* 13/147–148. 28–33.

BAVEC, Nataša, 2002: Esej in esejistični stil v slovenski literaturi devetdesetih let. *Slavistična revija* 50/4. 503–520.

HLADNIK, Miran, PERENIČ Urška: Literarno nagrajevanje med kulturnim ritualom in znanstveno objektivizacijo. www.academia.edu/4815097/Processing_literary_prizes_Between_cultural_ritual_and_scholarly_objectivization

VIRK, Tomo, 1998: *Razmisleki o sodobni slovenski prozi*. Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo.

ZUPAN SOSIČ, Alojzija, 2006: *Robovi mreže, robovi jaza: Sodobni slovenski roman*. Maribor: Litera.